

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 401

Ekonomia

Redaktorzy naukowi
Jerzy Sokołowski
Grażyna Węgrzyn
Magdalena Rękas

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2015

Redakcja wydawnicza: Agnieszka Flasińska, Elżbieta Kozuchowska

Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz

Korekta: Barbara Cibis

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2015

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-533-9

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail: econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	11
Łukasz Arendt: Zmiana technologiczna faworyzująca wysokie kwalifikacje czy polaryzacja polskiego rynku pracy – zarys problemu	13
Agnieszka Barczak: Wykorzystanie wybranych metod ilościowych w analizie pasażerskiego ruchu lotniczego w Polsce	26
Ryszard Barczyk: Rola polityki pieniężnej w stabilizowaniu gospodarki polskiej w latach 2000-2014	36
Tomasz Bernat: Przedsiębiorczość studentów a dodatkowe aktywności pozauczelniane.....	48
Przemysław Borkowski: Applicability of reference based appraisals in assessment of real sector investment projects	58
Przemysław Borkowski: A framework for risk analysis in infrastructure projects.....	69
Agnieszka Bretyn: Młodzi konsumenci wobec szarej strefy w Polsce	83
Sławomir Czetwertyński: Ekonomia kopiowania a korzyści społeczne	93
Karolina Drela: Rynek pracy i biedni pracujący	104
Małgorzata Barbara Fronczek: Handel produktami ICT – Polska na tle świata.....	114
Aleksandra Grabowska-Powaga: Kapitał społeczny w przedsiębiorstwach rodzinnych	126
Artur Grabowski: Ordoliberalna kategoria własności a współczesne oblicze sektora niemieckich przedsiębiorstw piłkarskich	134
Alina Grynia: Innowacyjność krajów bałtyckich: potencjał i bariery.....	144
Anna Horodecka: The concept of human nature as a driving force for changes in economics exemplified by feminist and neoclassical economics.....	155
Michał Jurek: The role of banks in performance of the real sector in selected EU member states.....	166
Grażyna Karmowska: Zastosowanie metod taksonomicznych do oceny zróżnicowania poziomu życia w krajach postsocjalistycznych Europy	176
Magdalena Knapińska: Efektywność polityki rynku pracy – aspekty teoretyczne i praktyczne.....	187
Andrzej Koza: Sytuacja na rynku pracy osób niepełnosprawnych i jej wpływ na gospodarkę finansową państwowego funduszu rehabilitacji osób niepełnosprawnych	198
Jakub Kraciuk: Paradygmat <i>homo oeconomicus</i> w aspekcie rozwoju ekonomii heterodoksyjnej	211
Anna Krzysztofek: Rozważania o pojęciu odpowiedzialności	220
Wojciech Leoński: Wolontariat pracowniczy jako jedno z narzędzi CSR.....	233

Agnieszka Łopatka: Poziom i przyczyny różnicowania wynagrodzeń w Polsce	243
Iwona Maciejczyk-Bujnowicz: Changes in capital flows in process of integration of the European Union – selected aspects	253
Marta Maier: Starzejące się społeczeństwo jako wyzwanie dla polityki społecznej i rodzinnej	267
Agnieszka Malkowska: Ocena rozwoju obszaru przygranicznego na przykładzie województwa zachodniopomorskiego	275
Paweł Marszałek: Selected processes influencing contemporary banking systems	285
Danuta Miłaszewicz: Kompetencje społeczne polskich i litewskich studentów – analiza porównawcza	296
Dorota Milek, Karolina Kapusta: Competitiveness of the regions in the context of smart specialization (on the example of Świętokrzyskie)	306
Rafał Nagaj: Dochody a skłonność do działań altruistycznych wśród studentów w Polsce	317
Mariusz Nyk: Niedoskonałość rynku pracy w kontekście funkcjonowania związków zawodowych	327
Magdalena Olczyk: Konkurencyjność w literaturze ekonomicznej – analiza bibliometryczna	338
Monika Pasternak-Malicka: Płaca minimalna jako narzędzie ograniczające pracę nierejestrowaną	349
Barbara Pawłowska: W kierunku zrównoważonego rozwoju – przegląd efektów działań w Polsce	362
Renata Pęciak: Geneza podejścia regulacyjnego we francuskiej teorii ekonomicznej	373
Adriana Politaj: Pracodawcy z otwartego rynku pracy i ich rola w przeciwdziałaniu bezrobociu osób niepełnosprawnych	383
Joanna Prystrom: Innowacyjność a konkurencyjność gospodarki Luksemburga	399
Małgorzata Raczkowska: Kwestia gender w ekonomii	412
Magdalena Ratalewska: Uwarunkowania rozwoju sektorów kreatywnych ..	421
Hanna Soroka-Potrzebna: Regionalne zróżnicowanie sektora MŚP	431
Małgorzata Sosińska-Wit, Karolina Gałązka: Wpływ współpracy z sektorem B+R na innowacyjność MŚP na podstawie badań ankietowych	440
Joanna Sychała: Ocena cech morfologicznych wahań cyklicznych w Polsce w latach 2001-2013	452
Joanna Stawska: Oddziaływanie decyzji władz monetarnych i fiskalnych (<i>policy mix</i>) na funkcjonowanie przedsiębiorstw w Polsce	462
Piotr Szkudlarek: Zaufanie jako komponent kapitału społecznego	472
Jarosław Szostak: Economic content of the category of value	483

Andrzej Szuwarzyński: Ocena wpływu polityki zdrowotnej na jakość życia starzejącego się społeczeństwa w krajach UE.....	493
Arkadiusz Świadek, Barbara Czerniachowicz: Aktywność innowacyjna systemów przemysłowych a koniunktura gospodarcza na przykładzie województwa dolnośląskiego	503
Michał Świtłyk, Artur Wilczyński: Zastosowanie indeksu Malmquista do badania zmian efektywności uczelni publicznych	514
Dariusz Tłoczyński: Rola państwa w kształtowaniu konkurencji na polskim rynku transportu lotniczego	525
Roman Tylżanowski: Zewnętrzne źródła finansowania procesów transferu technologii w przedsiębiorstwach przemysłowych wysokiej techniki w Polsce	535
Grażyna Węgrzyn: Zasoby ludzkie w Unii Europejskiej – szanse i zagrożenia	545
Danuta Witczak-Roszkowska, Karolina Okła: Skłonność studentów województwa świętokrzyskiego do zagranicznych emigracji zarobkowych.....	555
Katarzyna Włodarczyk: Pokolenie 50+ w Polsce – podejrzani o wykluczenie?	566
Agnieszka Wojewódzka-Wiewiórska: Partycypacja mieszkańców w tworzeniu strategii rozwoju gminy jako przejaw kapitału społecznego na obszarach wiejskich	577
Jarosław Wolkonowski: Przyczyny i struktura emigracji obywateli Polski po akcesji do UE	587
Jacek Wychowanek: Tradycja w aspekcie budowania konkurencyjności małego przedsiębiorstwa	601
Urszula Zagóra-Jonszta: Adam Smith o własności	614
Magdalena Zalewska-Turzyńska: Communicating CSR – the Lasswell’s model approach	623
Ewa Zeman-Miszewska, Maciej Miszewski: Ład gospodarczy i porządek gospodarczy – potrzeba i szanse zmian	631
Mariusz Zieliński: Wpływ realizacji koncepcji CSR na wycenę spółek akcyjnych.....	642

Summaries

Łukasz Arendt: Skill-biased technical change or polarisation of the Polish labour market – remarks.....	13
Agnieszka Barczak: Application of selected quantitative methods in the analysis of passenger air traffic in Poland.....	26
Ryszard Barczyk: The role of monetary policy in the stabilization of the Polish economy in the years 2000-2014	36

Tomasz Bernat: Entrepreneurship of students vs. additional non-university activities.....	48
Przemysław Borkowski: Aplikacja metody referencyjnej oceny projektów inwestycyjnych w sferze realnej.....	58
Przemysław Borkowski: Metoda analizy ryzyka w inwestycjach infrastrukturalnych.....	69
Agnieszka Bretyn: Young consumers towards the shadow economy in Poland.....	83
Sławomir Czetwertyński: Economics of copying vs. social benefits.....	93
Karolina Drela: Labor market and working poor.....	104
Małgorzata Barbara Fronczek: Trade in ICT goods – Poland in comparison to the world.....	114
Aleksandra Grabowska-Powaga: Social capital in family business.....	126
Artur Grabowski: Ordoliberal category of a property and a modern aspect of a sector of German soccer enterprises.....	134
Alina Grynia: Innovation of the Baltic countries: potentials and barriers.....	144
Anna Horodecka: Koncepcja natury ludzkiej jako siła napędowa zmian w ekonomii na przykładzie koncepcji człowieka w ekonomii feministycznej i neoklasycznej.....	155
Michał Jurek: Znaczenie banków dla funkcjonowania sektora realnego w wybranych krajach UE.....	166
Grażyna Karmowska: Taxonomic methods to evaluate the variation in the standards of living in the countries of post-socialist Europe.....	176
Magdalena Knapieńska: Effectiveness of labor market policy – theoretical and practical aspects.....	187
Andrzej Koza: Situation of persons with disabilities on the labor market and its impact on the financial situation of the State Fund for Rehabilitation of the Disabled Persons.....	198
Jakub Kraciuk: <i>Homo economicus</i> paradigm in terms of development of heterodox economics.....	211
Anna Krzysztofek: Reflections about the notion of responsibility.....	220
Wojciech Leoński: Corporate volunteering as an instrument of CSR.....	233
Agnieszka Łopatka: Level and reasons for differences of salaries in Poland.....	243
Iwona Maciejczyk-Bujnowicz: Zmiany w przepływach kapitału w procesie integracji Unii Europejskiej – wybrane aspekty.....	253
Marta Maier: Ageing society as a challenge for social and family policy.....	267
Agnieszka Malkowska: Assessment of the development of a border area using Zachodniopomorskie Voivodeship as an example.....	275
Paweł Marszałek: Wybrane procesy wpływające na współczesne systemy bankowe.....	285
Danuta Miłaszewicz: Social competence of Polish and Lithuanian students – comparative analysis.....	296

Dorota Milek, Karolina Kapusta: Konkurencyjność regionów w kontekście inteligentnej specjalizacji (na przykładzie Świętokrzyskiego)	306
Rafał Nagaj: Incomes and willingness of students to perform altruistic actions	317
Mariusz Nyk: Imperfections of the labor market in the context of the functioning of trade unions	327
Magdalena Olczyk: Competitiveness in economic literature – bibliometric analysis	338
Monika Pasternak-Malicka: Minimum wage as a tool used to reduce the labor market grey area	349
Barbara Pawłowska: Towards sustainable development – review of effects of actions in Poland.....	362
Renata Pęciak: The origin of the regulation approach in the French economic theory.....	373
Adriana Politaj: Employers from the open labor market and their role in the counteracting of unemployment among persons with disabilities	383
Joanna Prystrom: Innovativeness vs. competitiveness of Luxembourg economy.....	399
Małgorzata Raczkowska: The issue of gender in economics	412
Magdalena Ratalewska: Determinants of the development of creative industries.....	421
Hanna Soroka-Potrzebna: Regional diversity of SME sector	431
Małgorzata Sosińska-Wit, Karolina Gałązka: Effect of cooperation with R&D sector on SME's innovation based on survey	440
Joanna Spychała: Evaluation of morphological characteristics of cyclical fluctuations in Poland in 2001-2013	452
Joanna Stawska: The impact of the monetary and fiscal authorities (policy mix) on the functioning of enterprises in Poland	462
Piotr Szkudlarek: Trust as a component of social capital	472
Jarosław Szostak: Ekonomiczna treść kategorii wartości	483
Andrzej Szuwarzyński: Assessment of the health policy impact on the quality of life of ageing population in the European Union countries	493
Arkadiusz Świadek, Barbara Czerniachowicz: Innovation activity in regional industrial systems vs. economic cycle on the example of the Dolnośląskie Voivodeship	503
Michał Świtlyk, Artur Wilczyński: Application of Malmquist index to examine changes in the efficiency of public universities	514
Dariusz Tłoczyński: The role of state in shaping the competition in the Polish air transport market	525
Roman Tylżanowski: External sources of funding of technology transfer in high-tech manufacturing sector in Poland.....	535

Grażyna Węgrzyn: Human resources in the European Union – opportunities and threats	545
Danuta Witczak-Roszkowska, Karolina Okła: Disposition to financial emigration among the students of the Świętokrzyskie Voivodeship.....	555
Katarzyna Włodarczyk: Generation 50+ in Poland – suspected of exclusion?.....	566
Agnieszka Wojewódzka-Wiewiórska: Participation of inhabitants in building commune development strategy as a manifestation of social capital in rural areas	577
Jarosław Wolkonowski: Causes and structure of emigration of Polish citizens after the accession to the European Union	587
Jacek Wychowanek: Tradition in the aspect of building the competitiveness of a small-sized enterprise.....	601
Urszula Zagóra-Jonszta: Adam Smith about ownership	614
Magdalena Zalewska-Turzyńska: Model komunikacji CSR w świetle podejścia H. Lasswella	623
Ewa Zeman-Miszewska, Maciej Miszewski: Economic governance and economic order – need and opportunities of changes	631
Mariusz Zieliński: The impact of CSR concept on the valuation of stock companies	642

Agnieszka Bretyn

Uniwersytet Szczeciński

e-mail: agnieszka.bretyn@wzieu.pl

MŁODZI KONSUMENCI WOBEC SZAREJ STREFY W POLSCE

YOUNG CONSUMERS TOWARDS THE SHADOW ECONOMY IN POLAND

DOI: 10.15611/pn.2015.401.07

Streszczenie: Nieodłącznym komponentem współczesnych systemów ekonomicznych jest funkcjonowanie szarej strefy. Zjawisko to jest jednak szkodliwe zarówno z punktu widzenia ekonomicznego, jak i społecznego. Celem artykułu jest ukazanie rozmiarów szarej strefy w Polsce oraz zweryfikowanie zachowań młodych konsumentów wobec tego zjawiska. Celemi temu podporządkowano układ opracowania, które podzielono na dwie części. Część pierwsza prezentuje teoretyczne rozważania na temat istoty szarej strefy oraz jej przyczyn. Przedstawione zostały także jej przejawy oraz rezultaty dla gospodarki. Przybliżono również rozmiar szarej strefy w Polsce. W drugiej części podjęto próbę analizy wybranych zachowań młodych konsumentów wobec szarej strefy. Starano się także określić rolę nieformalnej gospodarki w zaspokajaniu potrzeb tychże konsumentów. W tym celu przedstawiono wyniki badania ankietowego.

Słowa kluczowe: konsument, gospodarka nieformalna, szara strefa.

Summary: Shadow economy has existed almost always and everywhere. This phenomenon is an important part of the economic life worldwide. However, this phenomenon is detrimental, both economically and socially. This article aims to show the size of shadow economy in Poland and to verify the behavior of young consumers towards this phenomenon. The first part of the paper presents a theoretical reflection on the nature of shadow economy, its size, causes and consequences. In the second part of the paper, there are presented results of the survey on the behavior of young consumers with respect to be engaged in shadow economy activities. This part also defines the role of the informal economy in meeting the needs of young consumers.

Keywords: consumer, informal economy, shadow economy.

1. Wstęp

Nieodłącznym komponentem współczesnych systemów ekonomicznych jest funkcjonowanie szarej strefy. Zjawisko to ma istotne znaczenie i dla gospodarki, i dla społeczeństwa. Jest ono bowiem szkodliwe zarówno z punktu widzenia ekonomicznego, jak i społecznego. Szeroki zakres gospodarki nieformalnej występującej w długim okresie powoduje, że społeczeństwo przyzwyczaja się do niej i nie wykazuje wobec niej żadnego znaczącego oporu.

Celem artykułu jest ukazanie rozmiarów szarej strefy w Polsce oraz zweryfikowanie zachowań młodych konsumentów wobec tego zjawiska. Celowi temu podporządkowano układ opracowania, które podzielono na dwie części. Część pierwsza prezentuje teoretyczne rozważania na temat istoty szarej strefy oraz jej przyczyn. Przedstawione zostały także jej przejawy oraz rezultaty dla gospodarki. Przybliżono również rozmiar szarej strefy w Polsce. W drugiej części podjęto próbę analizy wybranych zachowań młodych konsumentów wobec tego zjawiska. Starano się także określić rolę nieformalnej gospodarki w zaspokajaniu potrzeb tychże konsumentów. W tym celu przedstawiono wyniki badania ankietowego.

2. Rozmiar, struktura i znaczenie szarej strefy w Polsce

Szara strefa istniała niemal od zawsze i wszędzie, a na pewno od czasu wprowadzenia przez państwo obowiązku wnoszenia danin. E. Janik [2010] zauważa, że na problem unikania opłat za dobra publiczne (problem „gapowicza”) zwrócił uwagę już w starożytnej Grecji Demokryt (ok. 460–370 r. p.n.e.).

Analiza literatury przedmiotu na temat szarej strefy wskazuje na występowanie istotnych problemów terminologicznych. Badania tejsze problematyki często nastęrczają wiele trudności, gdyż dotyczą działalności ukrywanej. Należy ponadto zauważyć, iż analizy dotyczące tego zjawiska opierają się na różnych założeniach metodologicznych czy też wykorzystują różnorodne metody i techniki badawcze. M. Bochenek [2004] zauważa, iż ekspansja zjawiska, jakim jest szara strefa, znalazła odzwierciedlenie w rozwoju języka opisującego ten fenomen. W związku z tym pojawiło się kilkadziesiąt synonimów szarej strefy, do których zalicza się pojęcia takie jak m.in.: gospodarka ukryta, podziemna, równoległa, nieoficjalna, paralelna, drugiego obiegu, gotówkowa, nocna i wiele innych [Janik 2010; Łapiński, Peterlik, Wyżnikiewicz 2015].

B.S. Frey i F. Schneider [2000] zauważają, iż nie istnieje jedna definicja szarej strefy, a jej wybór zależy od celu badania. Zgodnie z jedną z powszechnie stosowanych definicji na szarą strefę składają się wszystkie w danym czasie nierejestrowane rodzaje działalności, które powinny być uwzględnione przy szacowaniu w produkcie krajowym brutto (PKB) [Schneider, Buehn, Montenegro 2010].

W klasyfikacji Unii Europejskiej funkcjonuje określenie „gospodarka nieobserwowana” – rozumie się przez nią wartość działalności produkcyjnej, której nie można bezpośrednio obserwować, a którą zasadniczo ujmuje się w granicach produkcji rachunków narodowych. Uwzględnia ona trzy podstawowe elementy [Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z 26 czerwca 2013]:

- działalność nielegalną, w przypadku której obie strony są dobrowolnymi partnerami transakcji gospodarczej,
- działalność ukrytą, w przypadku której transakcje same w sobie nie są sprzeczne z prawem, ale nie są zgłaszane w celu uniknięcia urzędowej kontroli,
- działalność określaną jako „nieformalna”, zazwyczaj w sytuacji, gdy nie prowadzi się żadnych rejestrów.

Pierwszym elementem szarej strefy gospodarczej jest działalność nielegalna, zabroniona przez prawo i w związku z tym ścigana jako przestępstwo bądź wykroczenie. Tym rodzajem aktywności gospodarczej zajmują się głównie nierejestrowane podmioty, jednak występują także przypadki uczestnictwa w działaniach nielegalnych przez zarejestrowane i legalnie działające przedsiębiorstwa [Łapiński, Peterlik, Wyżnikiewicz 2015].

Włączenie nielegalnej produkcji do rachunków narodowych w Polsce (oraz we wszystkich pozostałych krajach Unii Europejskiej) nastąpiło w 2014 roku [Łapiński, Peterlik, Wyżnikiewicz 2014, s. 4; GUS 2014, s. 365]. Dwa pozostałe elementy szarej strefy gospodarczej były już sukcesywnie włączane do szacunków PKB od lat 90. XX wieku.

Drugim elementem szarej strefy jest ukryta działalność prowadzona przez oficjalnie zarejestrowane przedsiębiorstwa. Polega ona m.in. na zaniżaniu obrotów, głównie celem obniżenia uciążliwości wynikających z opodatkowania, bądź ukrywaniu części produkcji dóbr lub usług.

Trzecim elementem szarej strefy jest nieformalna działalność gospodarcza, podejmowana głównie przez osoby fizyczne odpłatnie świadczące usługi na rzecz innych podmiotów (osób, przedsiębiorstw, instytucji).

Należy zauważyć, iż podobnie jak w przypadku kwestii definicyjnych, wśród autorów zajmujących się badaniem szarej strefy nie ma również pełnej zgodności co do jednoznacznych przyczyn funkcjonowania tej części gospodarki. Rozmiary tego zjawiska zależą bowiem od wielu różnorodnych czynników.

F. Schneider i A. Buehn [2012, s. 5–7] do głównych determinant występowania szarej strefy zaliczyli: wysokość obciążeń podatkowych i składek na ubezpieczenia społeczne, regulacje, jakość instytucji, usługi sektora publicznego oraz moralność podatkową. Z kolei S. Mateman i P. Renomy [2001, s. 73–75] zidentyfikowali trzy typy czynników wpływających na funkcjonowanie szarej strefy: relacje rynkowe, relacje instytucjonalne oraz cechy indywidualne.

Tabela 1. Przyczyny występowania szarej strefy

Grupa przyczyn	Opis
Ekonomiczne	<ul style="list-style-type: none"> – brak lub niewystarczające dochody pracujących, – brak legalnej pracy, – obawa przed utratą świadczeń w przypadku rejestracji umowy o pracę (dotyczy np. rencistów i bezrobotnych), – obniżanie kosztów, aby sprostać konkurencji, – trudność w uzyskaniu kredytu bankowego;
Instytucjonalne	<ul style="list-style-type: none"> – wysokie podatki nakładane na pracę, – wysokie zasiłki dla bezrobotnych, – regulacje i elastyczność rynku pracy (np. łatwość zwalniania i zatrudniania, płaca minimalna), – prawo i jego egzekwowanie, – nadmiar formalności administracyjnych, – niesprawność służb podatkowo-skarbowych;
Psychologiczne, społeczne, kulturowe	<ul style="list-style-type: none"> – społeczna moralność podatkowa (rozumiana jako społeczne przyzwolenie na podejmowanie działalności nieformalnej), – poczucie bezkarności, – skłonność do podejmowania ryzyka.

Źródło: opracowanie własne [Kubiczek 2010, s. 362; Górka 2011, s. 55–56].

Tabela 2. Szacunki rozmiarów szarej strefy w tworzeniu PKB w Polsce w latach 2005–2012 w cenach bieżących

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Szara strefa jako % PKB	13,7	13,7	12,8	12,8	13,1	12,8	12,6	14,5
– w jednostkach zarejestrowanych	9,5	9,7	9,2	9,3	9,5	9,5	9,4	11,2
– z tytułu wykonywania pracy nierejestrowanej	4,2	4,0	3,6	3,5	3,5	3,3	3,2	3,3
Przemysł	1,3	1,4	1,3	1,1	1,3	1,3	1,1	1,4
Budownictwo	2,1	2,1	2,3	2,0	2,2	2,2	2,4	2,6
Handel i naprawa pojazdów samochodowych, zakwaterowanie i gastronomia	5,5	5,4	5,1	5,3	5,7	5,8	5,7	6,2
Transport i gospodarka magazynowa	0,7	0,7	0,4	0,4	1,0	0,8	0,6	0,7
Obsługa rynku nieruchomości	1,8	1,9	1,9	1,4	1,3	1,1	1,3	1,8
Pozostałe sekcje	2,3	2,2	1,8	1,6	1,6	1,6	1,5	1,8

Źródło: opracowanie własne [GUS 2010, s. 391; 2014, s. 369].

Wśród przyczyn funkcjonowania szarej strefy podkreśla się rosnącą ingerencję państwa w życie gospodarcze. Jednym z głównych czynników szarej strefy są, zgodnie z wynikami badań, nadmierne regulacje w gospodarce [Łapiński, Peterlik, Wyżnikiewicz 2015], które zmuszają najsłabsze podmioty gospodarcze do zaniżania obrotów i tym samym podatków lub do podejmowania pracy „na czarno”.

Szara strefa jest istotnym elementem polskiej gospodarki. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) w latach 2005–2012¹ udział szarej gospodarki w tworzeniu PKB kształtował się na poziomie około 13–14%. Szacunki rozmiarów szarej strefy według GUS zaprezentowano w tabeli 2.

W analizowanym okresie największy wpływ na rozmiary produkcji w szarej strefie miała nieewidencjonowana działalność gospodarcza prowadzona w zarejestrowanych podmiotach gospodarczych (ukrywanie części dochodów przez legalnie funkcjonujące podmioty), która kształtowała się na poziomie około 9–11% PKB. Największy udział w szarej strefie miały jednostki prowadzące działalność handlową oraz budowlaną. Należy zauważyć, iż w badanych latach udział szarej gospodarki z tytułu pracy nierejestrowanej uległ obniżeniu z 4,2% w 2008 roku do 3,3% w 2012 roku. Wynagrodzenia osób fizycznych z tytułu wykonywania pracy nierejestrowanej stanowiły ponadto około jednej czwartej rozmiarów szarej gospodarki w Polsce.

Nieco inne wyniki dotyczące szarej strefy prezentowane są przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową (IBnGR). Szacunki w tym przypadku obejmują większy zakres działalności, które są zaliczane do szarej strefy, niż ma to miejsce w przypadku badań GUS. Dlatego też według badań IBnGR rozmiary szarej strefy w Polsce są o kilka punktów procentowych wyższe niż obliczenia prezentowane przez GUS. Według IBnGR w latach 2010–2014 udział szarej strefy w tworzeniu PKB wyniósł odpowiednio: 21%, 20%, 21,1%, 19,9%, 19,5% [Łapiński, Peterlik, Wyżnikiewicz 2014, s. 23; 2015, s. 22].

Należy również zauważyć, iż z kolei według Schneidera i Raczkowskiego [2013, s. 12] rozmiar szarej gospodarki w Polsce w latach 2005–2012 był niemal dwukrotnie wyższy, niż wskazują dane GUS.

Wielu ekonomistów i analityków dostrzega zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki występowania szarej strefy. Najbardziej niekorzystne aspekty występowania szarej strefy sprowadzają się przede wszystkim do zakłócania mechanizmów konkurencyjnych [Łapiński, Peterlik, Wyżnikiewicz 2015; Górka 2011], a także zmniejszenia dochodów budżetowych, osłabienia dynamiki PKB z powodu niższej wydajności pracy w tym sektorze oraz pogłębiania zjawisk patologicznych w procesach zarządzania i pracy. Do innych negatywnych skutków występowania szarej strefy można zaliczyć [Górka 2011]:

- zniekształcenie rzeczywistych procesów gospodarczych i obrazu kraju na rynkach zagranicznych,
- zafałszowanie statystyki oraz wskaźników makroekonomicznych, przez co ocena warunków ekonomicznych i socjalnych gospodarstw domowych i przedsiębiorstw jest niewiarygodna,
- spadek innowacyjności i międzynarodowej konkurencyjności gospodarki,

---

¹ Oficjalne dane GUS odnoszące się do szarej strefy w PKB zostały opublikowane w 2014 r., a dotyczą roku 2012.

- zaniżanie składek na ubezpieczenia społeczne m.in. poprzez deklarowanie minimalnych płac, co ma wpływ na wyższe obciążenia podatkami i składkami ZUS przedsiębiorstw zarejestrowanych,
- zmniejszenie zasobów gospodarki oficjalnej i osłabienie efektywności funkcjonowania podmiotów zarejestrowanych, w tym ich konkurencyjności,
- zwiększenie wydatków państwa na programy socjalne wynikające z udzielania pomocy społecznej osobom ukrywającym swoje dochody,
- obniżenie skłonności przedsiębiorstw do inwestowania, spadek zaufania do państwa,
- utrata praw do emerytury przez pracujących na czarno,
- utrata praw pracowniczych (prawa do urlopu, prawa do odszkodowania z tytułu wypadku itp.),
- zagrożenia epidemiologiczne i ekologiczne z powodu produkcji w warunkach „na czarno” oraz przemytu,
- straty przedsiębiorstw zarejestrowanych wynikające z podrabiania towarów oraz straty twórców w wyniku nieprzestrzegania praw autorskich,
- spadek konsumpcji towarów krajowych i wzrost bezrobocia w wyniku przemytu z zagranicy,
- wytwarzanie więzi przestępczych wśród przedsiębiorców i pracowników szarej strefy oraz korumpowanie pracowników gospodarki oficjalnej.

Istotnym aspektem funkcjonowania szarej strefy jest również występowanie trudnych do zmierzenia kosztów społecznych [Mróz 2004], do których należy przede wszystkim degradacja norm moralnych oraz intensyfikacja patologii społecznych. Szara strefa osłabia więzi społeczne, ponieważ sprzyja sytuacjom, w których wszyscy kierują się swoim własnym interesem, odrzucając solidarność [Kubiczek 2010].

Mimo bezdyskusyjnego negatywnego wpływu na gospodarkę, pewne aspekty szarej strefy mają pozytywne strony. Do pozytywnych stron istnienia szarej strefy zalicza się na ogół [Mróz 2004; 2009; Bednarski i in. (red.) 2008]:

- stymulację popytu konsumpcyjnego dzięki uzyskiwaniu dodatkowych dochodów,
- możliwość podniesienia poziomu życia konsumentów,
- neutralizację skutków bezrobocia poprzez częściową absorpcję nadwyżki podaży pracy w sektorze oficjalnym,
- redukcję kosztów w przedsiębiorstwach,
- mobilizujące oddziaływanie presji konkurencyjnej na niezbyt elastyczne i mobilne przedsiębiorstwa sektora oficjalnego, co pośrednio przyczynia się do ożywienia i poprawy koniunktury gospodarczej,
- szara strefa umożliwia aktywizację marginalnych zasobów pracy, stwarzając możliwości zatrudnienia osobom o niższych kwalifikacjach oraz osobom, które nie mogą lub nie chcą pracować w pełnym wymiarze czasu pracy,
- nierejestrowana praca w szarej strefie stwarza bezrobotnym szansę uniknięcia syndromu wykluczenia społecznego i daje możliwość podtrzymania umiejętności zawodowych.

Wskazuje się również na następujące funkcje, jakie w systemie gospodarczym spełnia nierejestrowana działalność ekonomiczna [Mróz 2004, s. 243; Bochenek 2004, s. 194–195]:

- alokacyjna (*economic lubricant*),
- stabilizacyjna (*economic buffer*),
- redystrybucyjna (*social mollifier*).

Funkcja alokacyjna szarej strefy ułatwia prawidłowy przebieg procesów dostosowawczych w gospodarce. Nieoficjalna gospodarka umożliwia prowadzenie działalności w pewnych obszarach i sytuacjach, gdzie ta działalność nie mogłaby być prowadzona w ramach oficjalnej gospodarki, na przykład zatrudnienie osób o niskich kwalifikacjach lub bez kwalifikacji, które nie miałyby szans na legalną pracę. Funkcja stabilizacyjna przejawia się w amortyzowaniu przez szarą strefę wstrząsów i perturbacji w sektorze oficjalnym, np. dając zatrudnienie osobom bezrobotnym. Z kolei funkcja redystrybucyjna szarej strefy sprzyja wyrównywaniu nieuzasadnionych dysproporcji w opłacaniu różnych rodzajów pracy i łagodzi występujące na tym tle konflikty i napięcia społeczne.

3. Zachowania młodych konsumentów wobec szarej strefy w Polsce

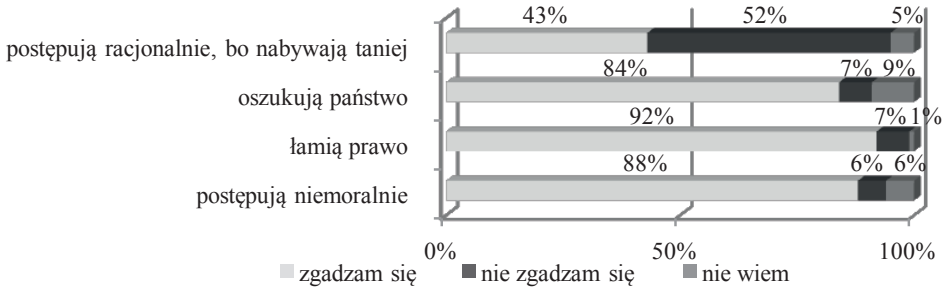
Jak wskazują wyniki badań dotyczących rozmiaru szarej strefy w Polsce, wciąż niemała część społeczeństwa nie podejmuje refleksji nad aspektami etycznymi w relacjach podmiot gospodarczy – konsument – państwo. Można przypuszczać, iż zwłaszcza wiele osób starszego pokolenia, wychowanego w ustroju socjalistycznym, nie zastanawia się szczególnie nad tymi kwestiami. Edukacja tej części społeczeństwa jest dosyć utrudniona, ponieważ w większości są to ludzie na emeryturze, rozproszeni i niechętni wszelkim proponowanym ideom. Dlatego zdecydowano, że badania zostaną przeprowadzone wśród młodych konsumentów, a więc grupy społecznej, która zna mechanizmy działania współczesnej gospodarki, ponieważ wychowała się w warunkach demokracji i liberalnej gospodarki rynkowej, i która wydaje się bardziej pewna swojej pozycji i praw konsumenta oraz otwarta na edukację.

W celu dokonania analizy i oceny wybranych aspektów zachowań młodych konsumentów wobec zjawiska szarej strefy, w okresie styczeń–luty 2015 roku na grupie młodych konsumentów województwa zachodniopomorskiego przeprowadzono badanie ankietowe. Badaniem objęto 350 osób w wieku 19–35 lat². W grupie badanych 58% stanowiły kobiety, 42% mężczyźni.

Na poziomie deklaratywnym większość badanych uważa zakup produktów nielegalnych lub niewiadomego pochodzenia za moralnie naganny (88% wskazań).

² 321 ankiet było pełnych i tylko takie uwzględniono w analizach. Należy również wskazać, iż badanie to ma charakter wprowadzający i jest przyczynkiem do dalszych analiz (dotyczących zarówno wybranej grupy konsumentów, jak i innych grup, a także badań komparatywnych).

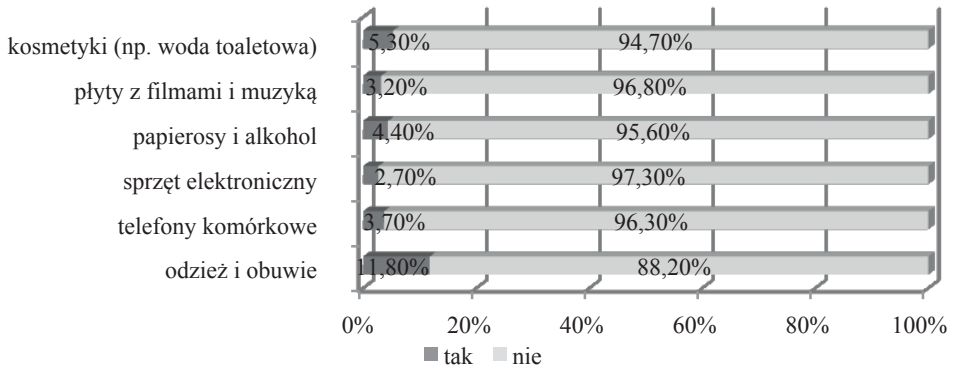
92% młodych konsumentów twierdzi, że działanie takie łamie prawo, a 84% – iż oszukuje państwo. Należy jednak zauważyć, iż mimo takich deklaracji jednocześnie blisko połowa (43%) ankietowanych uważa takie zachowania za racjonalne. Opinie na temat osób decydujących się na zakup towaru niewiadomego pochodzenia zaprezentowano na rysunku 1.

Rys. 1. Opinia na temat osób, które decydują się na zakup towarów nielegalnych lub niewiadomego pochodzenia

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Młodzi konsumenci zostali także zapytani o to, czy zdarzyło im się nabyć towar, co do którego były wątpliwości, czy jest legalny. Mimo wcześniejszych deklaracji ponad 11% ankietowanych kupiło podrabiane odzież i obuwie. Niewiele ponad 5% młodych konsumentów zdarzyło się nabyć kosmetyki, co do legalności których mieli wątpliwości. Strukturę odpowiedzi na to pytanie przedstawiono na rysunku 2.

Rys. 2. Czy zdarzyło się Panu(i) kupić towar, co do którego były wątpliwości, czy jest on legalny?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Badani zostali także poproszeni o inne określenie swoich zachowań w przypadku innych aktywności nieformalnych. Strukturę odpowiedzi zaprezentowano w tabeli 3.

Tabela 3. Inne obszary aktywności w szarej strefie

Wyszczególnienie	Tak	Nie
Nielegalnie kopiowanie i rozpowszechnianie treści objętych prawami autorskimi	95%	5%
Zakup bez paragonu (lub niewzięcie paragonu)	72%	28%
Angażowanie (bez umowy) innych osób do prac remontowych/budowlanych	43%	67%
Wynajmowanie od kogoś nieruchomości bez podpisanej umowy	42%	58%
Wręczenie napiwku	41%	59%
Praca „na czarno”	38%	62%
Udzielanie (odpłatnych a nieopodatkowanych) korepetycji	20%	80%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Niepokojące jest, iż młodzi konsumenci, mimo deklarowania wiedzy o „własności intelektualnej” (64% wskazań), przyznali się do kopiowania i rozpowszechniania treści objętych prawami autorskimi (kserowanie książek, kopiowanie muzyki, filmów itp.) – 95% wskazań. Ankietowani wskazywali wówczas, że ich zachowanie nie szkodzi żadnej konkretnej osobie. Badani deklarowali również znajomość akcji „Weź paragon” (blisko 70% wskazań). Mimo tego 72% ankietowanych twierdziło, że zdarzały się sytuacje, w których nie brali dowodu zakupu. Blisko 38% młodych konsumentów przyznało się też do pracy bez żadnej umowy. Ponad 40% wręczyło napiwek, nie widząc w takim zachowaniu nic złego.

4. Zakończenie

Aby podejmować skuteczną walkę z obrotem produktami niewiadomego pochodzenia i innymi przejawami szarej strefy, istotne jest z jednej strony poznanie logiki myślenia osób uczestniczących w takich zjawiskach, z drugiej zaś odpowiednie działanie ze strony państwa. Wraz z rozwojem społeczno-gospodarczym, pojawianiem się nowych dóbr i usług zmieniają się wzorce postępowania konsumentów. Szczególnie szybko zmiany te dotyczą konsumentów młodych. Dlatego poznanie sposobu myślenia osób młodych funkcjonujących w szarej strefie powinno pozwolić na opracowanie odpowiednich rozwiązań w zakresie edukacji, prawodawstwa, polityki gospodarczej i społecznej oraz działań odpowiednich służb. Wprowadzenie tych rozwiązań powinno uświadomić społeczeństwu (w szczególności młodym konsumentom otwartym na wiedzę) koszty związane z przyzwoleniem na tego typu działalności, zniechęcić do uczestniczenia podmiotów w szarej strefie oraz doprowadzić do jej nieopłacalności.

Literatura

- Bednarski M., Kryńska E., Pater K., Walewski M. (red.), 2008, *Przyczyny pracy nierejestrowanej w Polsce*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2008, s. 48–49.
- Bochenek M., 2004, *Szara strefa*, [w:] *Problemy gospodarki rynkowej w Polsce*, red. B. Polaszkiewicz, Toruń, s. 171.
- Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L174, Legislacja, tom 56, 26 czerwca 2013, s. 352, <http://eur-lex.europa.eu> (15.04.2015).
- Frey B.S., Schneider F., 2000, *Informal and Underground Economy*, University of Linz Working Papers, no. 10.
- Górka K., 2011, *Kierunki zmian gospodarki nieformalnej w Polsce*, Zeszyty Naukowe nr 860 Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, s. 55–56.
- GUS, 2010, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2005–2008*, Warszawa.
- GUS, 2014, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2009–2012*, Warszawa.
- Janik E., 2010, *Szara strefa – patologia życia gospodarczego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego, Seria prawnicza, Prawo 9, z. 64/2010, Rzeszów, s. 41–55.
- Kubiczek A., 2010, *Gospodarka nieformalna jako wyraz zawodności państwa*, *Ekonomia i Prawo*, t. VI.
- Łapiński K., Peterlik M., Wyżnikiewicz B., 2014, *Szara strefa w polskiej gospodarce*, IBnGR, Warszawa.
- Łapiński K., Peterlik M., Wyżnikiewicz B., 2015, *Szara strefa w polskiej gospodarce w 2015 roku*, IBnGR, Warszawa.
- Mateman S., Renomy P.H., 2001, *Undeclared Labour in Europe: Towards an Integrated Approach of Combating Undeclared Labour*, Regioplan, Amsterdam.
- Mróz B., 2004, *Szara strefa a dylematy polityki gospodarczej*, *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, z. 4, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów, s. 243.
- Mróz B., 2009, *Rola szarej strefy w zaspokajaniu potrzeb polskich konsumentów w warunkach kryzysu gospodarczego*, [w:] *Reakcje polskiego konsumenta na kryzys gospodarczy*, red. T. Słaby, SGH, Warszawa.
- Schneider F., Buehn A., Montenegro C.E., 2010, *New estimates for the shadow economies all over the world*, *International Economic Journal*, vol. 24, no. 4, s. 443–461.
- Schneider F., Buehn A., 2012, *Shadow Economies in Highly Developed OECD Countries: What Are the Driving Forces?*, IZA Discussion Paper, no. 6891, Bonn, s. 5–7.
- Schneider F., Raczkowski K., 2013, *Size and development of the shadow economy and of tax evasion within Poland and of its neighbouring countries from 2003 to 2013: some new facts*, [w:] *The Economic Security of Business Transactions. Management in Business*, eds. K. Raczkowski, F. Schneider, Chartridge Books, Oxford.